

Н. А. Матківська,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ВИБІР МОДЕЛІ ПЕРЕКЛАДУ ПРИ ВІДТВОРЕННІ ІДІОЛЕКТУ

Статтю присвячено питанню вибору моделі перекладу при відтворенні ідіолекту. Розглянуті різноманітні перекладацькі моделі та проаналізовано їхні переваги та недоліки та вибрано оптимальну модель для відтворення ідіолекту у перекладі.

Ключові слова: *перекладацька модель, ситуативно-денотативна модель, трансформаційна модель, семантична модель, психолінгвістична модель, комунікативна модель, ідіолект.*

Статья посвящена вопросу выбора переводческой модели при воспроизведении идиолекта. Рассмотрены различные переводческие модели и проанализированы их преимущества и недостатки, а также выбрана оптимальная модель для воспроизведения идиолекта в переводе.

Ключевые слова: *переводческая модель, ситуативно-денотативная модель, трансформационная модель, семантическая модель, психолингвистическая модель, коммуникативная модель, идиолект.*

The article deals with choosing translation models in conveying idiolect. Different types of translation models are reviewed, their advantages and disadvantages are analyzed and the optimal model for conveying idiolect in translation is chosen.

Key words: *translation model, situational and denotative model, transformational model, semantic model, psychological and linguistic model, communicative model, idiolect.*

На сучасному етапі розвитку перекладознавства теоретики все більше і більше звертають увагу на сам процес виконання перекладу, а саме дій, які перекладач виконує у процесі аналізу тексту оригіналу та створення нового тексту засобами мови перекладу. Результатом таких досліджень стало виникнення теорії про моделі перекладу. Найсуттєвіший внесок серед них зробили Ю. О. Сорокін, Т. О. Фесенко, З. Д. Львовська, А. Попович, Т. Г. Пшонкіна, Г. Крінгс, Г. Геніг, О. Каде, С. Тіркконен-Кондит, В. Н. Комісаров, А. Д. Швейцер та інші науковці.

Моделлю перекладу називають умовне зображення процедури здійснення процесу перекладу, гіпотетична побудова, яка відображає основні етапи перекладацького процесу дії, здійснювані перекладачем [2]. У сучасній теорії перекладознавства найбільшого поширення отримали такі моделі перекладу: ситуативно-денотативна, трансформаційна, семантична, психолінгвістична та комунікативні.

Найбільш поширеною вважається ситуативно-денотативна модель. Ця модель перекладу полягає в тому, що будь-яка ситуація в принципі може бути описана засобами будь-якої мови. Навіть якщо в мові відсутні найменування для якихось елементів дійсності, завжди існує можливість або утворити в цій мові нові одиниці, або описати ці елементи за допомогою сполучень вже наявних одиниць. Незмінною, інваріантною основою мовних одиниць оригіналу й перекладу є співвіднесеність цих одиниць з предметами та явищами дійсності, тобто з денотатами та референтами, спільними для різних етносів. Тобто, зрозумівши зміст оригіналу, перекладач визначає, яка ситуація в ньому описана, а потім описує цю ситуацію засобами мови перекладу. Автори цієї моделі перекладу, а саме І.І. Ревзін та В.Ю. Розенцвейг, назвали цей процес інтерпретацією [5].

Перевагою ситуативно-денотативної моделі стало те, що вона дає можливість пояснити ті особливості перекладацького процесу, пов'язані із зверненням перекладача до реальної дійсності. Проте, варто зауважити, що її пояснювальна спроможність досить обмежена. Ситуативно-денотативна модель також не пояснює і тих випадків, коли у перекладі зберігається не лише сама ситуація, але й засоби її опису. Серед інших недоліків цієї моделі перекладу можна виокремити те, що вона не пояснює основний механізм переходу від тексту оригіналу до тексту перекладу, а також ефективна лише за умови, коли ситуація більш-менш однозначно визначає необхідний варіант перекладу. Однак у більшості випадків та сама ситуація може бути зображена сполученнями різних мовних знаків у мові перекладу. У цих випадках звертання до дійсності не дає достатніх підстав для вибору варіанта перекладу [2].

Основною ідеєю цієї моделі є те, що будь-яка подія, предмет можуть бути описані по-різному, при чому в кожній мові є свої усталені способи опису. Переклад відбувається не через мову, а через ситуацію. Ця модель перекладу відштовхується від змісту тексту та ототожнює зміст із ситуацією.

Наступною моделлю є трансформаційна. Основою трансформаційної моделі перекладу є положення трансформаційної граматики Н. Холмського. Трансформаційна граMATика розглядає правила породження синтаксичних структур, характерною рисою яких є загальність лексем та логіко-синтаксичних зв'язків.

Відповідно до цієї моделі процес перекладу здійснюється в три етапи. На першому етапі похідна структура в оригіналі зводиться до її ядерної структури у вихідній мові. На другому етапі відбувається перехід від ядерної структури мови оригіналу до аналогічної ядерної структури мови перекладу. І, нарешті, на третьому етапі ядерна структура в мові перекладу перетворюється в похідну відповідно до норми і узусу цієї мови. Трансформаційна модель, що встановлює відповідності лише між синтаксичними структурами оригіналу та перекладу, має обмежену пояснювальну силу і не претендує на всебічний опис перекладацького процесу; до певної міри її доповнює семантична модель перекладу.

Завдяки трансформаційній моделі перекладу можна визначити різні типи перекладацьких трансформацій, вона надає можливість пояснити факти перекладу структур мови оригіналу, що не мають відповідників у мові перекладу, та звертає велику увагу на порівняльне вивчення різномовних форм, між якими можуть встанов-

люватись відносини перекладацької еквівалентності, що у свою чергу створює теоретичну базу для описання системи перекладацьких відносин двох конкретних мов [2].

Трансформаційна модель встановлює відповідності лише між синтаксичними структурами оригіналу та перекладу та визначає переклад як перетворення так званих ядерних синтаксичних структур, які збігаються та характеризуються спільними логіко-синтаксичними зв'язками.

Семантична модель, автором якої є англійський дослідник Дж.Кетфорд, створюється за допомогою компонентної структури лексем та використання регулярних міжмовних відповістей. Семантична модель перекладу представляє собою процес перекладу як ідентифікацію і збереження релевантних сем оригіналу. В основі цієї моделі лежить спроба поширити на переклад застосовану в лінгвістиці процедуру компонентного аналізу, що дозволяє розбивати значення мовних одиниць на більш дрібні елементарні смисли – семи, і ці значення розглядаються як набір таких сем [1].

Передбачається, що процес перекладу може здійснюватися у два етапи. На першому етапі перекладач визначає семний склад відрізка оригіналу і вирішує, які з виявлених сем релевантні для комунікації і повинні бути передані в перекладі. На другому етапі в мові перекладу підбираються одиниці, в значення яких входять як можна більше сем оригіналу, в першу чергу, релевантних. Ступінь близькості перекладу до оригіналу визначається кількістю спільних сем. При цьому деякі семи можуть виявлятися з контексту оригіналу і експлікувати в перекладі або нав'язуватися нормами мови перекладу.

Семантична модель перекладу володіє великою пояснювальною силою. Вона дозволяє пояснити причини семантичних розбіжностей між двома текстами, вказує на ряд суттєвих факторів, що визначають вибір варіанта перекладу. Проте, вона теж має свої недоліки. Вона не передбачає випадки, коли для опису однієї і тієї ж ситуації різні мови застосовують різні семантичні категорії. Вона також не торкається проблем відтворення образних та інших асоціацій при перекладі, не звертає увагу на багатоплановість змісту тексту, можливості використання одиниць у переносному значенні, зважаючи на попередній досвід та наявність асоціацій, які можуть бути неоднакові для реципієнта оригіналу та перекладу. Найбільшим недоліком є те, що в рамках семантичної моделі перекладу не знаходиться місця для категорії цілей комунікації, що відіграє вирішальну роль при виборі засобів перекладу.

Згідно семантичної моделі процес перекладу відбувається не на рівні слів та речень, а на рівні елементарних змістових компонентів, тобто сем. Таким чином, адекватність перекладу залежить від ступеня збігу таких елементарних змістів у мови оригіналу та перекладу.

В основі психолінгвістичної моделі перекладу лежить точка зору, що процес перекладу не вичерпується двома мовними актами, не являє собою лише операції з мовними знаками, а має більш складну структуру, в якій задіяні два коди: зовнішній (мовний) і внутрішній (розумовий) [6].

Те, що хоче сказати автор повідомлення (сенси), кодується ним у значення. Перекладач, який виступає, передусім, одержувачем повідомлення, здійснює зворотну операцію – перехід від значення до смислу, спираючись на мовні знаки, співвідносячи їх з мовленнєвою ситуацією і з власними знаннями (тобто здійснює розуміння). Потім здійснюється мовне перекодування. Передбачається, що смисловий (розумовий) код при цьому не змінюється. Далі перекладач виступає вже в якості відправника повідомлення, яке у вигляді ланцюжка мовних знаків надходить адресату, який знову здійснює перехід від значення до змісту.

Як відомо, на ефективність спілкування впливають такі фактори, як розходження в світогляді, знаннях, переконаннях, звичках, психологічних особливостях спілкування і т.д. Якщо прийняти положення, що при перекладі необхідним етапом є розуміння повідомлення, яке визначається як реконструкція інтенційного сенсу (сенси вкладається автором в конвенційне мовне значення) і прогнозування рецептивного (аналог інтенційного сенсу, витягується реципієнтом з конвенційного мовного значення), не можна не відзначити, що сенси ці, при всьому прагненні до подібності, не будуть тотожні.

Таким чином, можна очікувати, що і повідомлення на первинній мові та мові перекладу також не будуть тотожні в силу не тільки несумісності систем двох мов, а й у силу нетотожності сенсу, вкладеного автором повідомлення, і сенсу, що витягує перекладач. У процесі перекладу текст неминує зазнає інтерпретації.

Психолінгвістична модель визначає переклад як опосередковану міжмовну діяльність, у котрій перекладач виступає посередником, виконуючи спочатку роль одержувача, а потім відправника. При цьому процесі він декодує повідомлення оригіналу та пізніше передає його реципієнту.

Серед комунікативних моделей перекладу можна виокремити наступні: трьохфазову модель німецького дослідника О. Каде, модель З.Д. Львовської, модель А.Д. Швейцера та модель словацького дослідника А. Поповича.

Аналізуючи міркування дослідників О. І. Чередніченко робить висновок, що між текстами оригіналу та перекладу встановлюються складні взаємозв'язки, опосередковані комунікативним ланцюгом, складовими частинами якого є блок автора оригіналу, блок перекладача, та блок одержувача тексту [4].

Блок автора охоплює позамовну (реальну або уявну) дійсність, репрезентовану у тексті мовою оригіналу, а також культурну традицію або контекст, до яких належить автор. Саме вони впливають у більшій мірі на світобачення автора та стилістику твору.

Блок перекладача, у свою чергу, поділяється на такі компоненти: 1) зорове сприйняття та розуміння оригінального тексту шляхом девербалізації; 2) перекодування девербалізованого тексту; 3) редагування перекладеного тексту з метою якнайточнішого відтворення стилістики оригіналу та забезпечення сприйняття кінцевим реципієнтом.

У третьому кінцевому блоці комунікативного ланцюга реалізується мета перекладу, як виду комунікації. Одержувач перекладеного повідомлення може бути як індивідуальним, так і колективним, маючи власну

культурну традицію, мову, та перебуваючи в характерних для нього соціокультурних умовах. Перекладач повинен зважати на ці аспекти, намагаючись адаптувати текст перекладу для сприйняття реципієнтом – носієм певної мови та культури.

Комунікативні моделі перекладу відповідають останнім дослідженням у галузі перекладознавства, адже вони не лише розглядають перекладача, як медіатора або посередника комунікації, але й беруть до уваги інші аспекти комунікації, тобто культурний, соціальний, прагматичний та інші.

Відтворення ідіолекту у перекладі ставить перед перекладачем багато завдань, одним з яких є вибір моделі перекладу, яка б найкраще відповідала усім вимогам. Ідіолект визначається як мова індивідуума, індивідуальний спосіб використання мовних засобів, що відображає не тільки особистість, переконання, темперамент, а певною мірою також нашу соціолінгвістичну біографію. Саме така складна дефініція цього лінгвістичного феномену змушує перекладача брати до уваги багато факторів, які не є повністю лінгвістичними, а радше культурними та соціальними.

Серед вище зазначених моделей перекладу найбільш оптимальною для відтворення ідіолекту у перекладі є комунікативна модель, адже згідно цієї моделі перекладач не лише намагається відтворити текст оригінального повідомлення, але й увесь культурний, соціальний та прагматичний шлейф, який за собою несе цей текст. Таким чином, завдяки цій моделі перекладач зможе відтворити не лише лінгвістичні особливості мовлення, але й соціокультурний образ мовця.

Література:

1. Катфорд Д. К. Лингвистическая теория перевода: Об одном аспекте прикладной лингвистики: пер. с англ. / Д. К. Катфорд. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 208 с.
2. Комиссаров В. Н. Перевод и интерпретация / В. Н. Комиссаров // Тетради переводчика / Под ред Л.С.Бархударова. – М. : Высшая школа, 1982. – Вып. 19. – С. 3-20.
3. Львовская З. Д. Теоретические проблемы перевода (На материале испанского языка): Монография / З. Д. Львовская. – М. : Высш. шк., 1985. – 232 с.
4. Панаськов А. В. Когнітивний компонент міжкультурної комунікації [Електронний ресурс] / А. В. Панаськов. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/Gv/2007_11/1/articles/Volume%201/Perekladoznavstvo/53_Panasko.pdf
5. Ревзин И. И. Основы общего и машинного перевода / И. И. Ревзин, У. Ю. Розенцвейг. – М. : Высш. шк., 1964.
6. Сорокин Ю. А. Переводоведение: статус переводчика и психогерменевтические процедуры / Ю. А. Сорокин. – М. : МТДК «Гнозис», 2003. – 160 с.
7. Швейцер А. Д. Теория перевода: статус, проблемы аспекты / А. Д. Швейцер – изд. 2-е. – М. : Книжный дом «Либроком», 2009. – 216 с.